

1923. It is shown, that radical forces made political life in the region more active and that all this time they defend the main aim of the nation which was the creation of the Ukrainian sovereign state.

Keywords: the organization structure, the political life, the political forces, sovereignty, independence.

УДК 74:94(477.8)

Микола МАРЧУК

ОСВІТНЯ СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті досліджується національне відродження в освітній галузі в період існування ЗУНР. Автор намагається охарактеризувати освітню політику уряду ЗУНР і вплив на неї подій на Наддніпрянській Україні.

Ключові слова: національне відродження, освіта, освітня політика, народне учительство, шкільництво.

Двадцять століття в житті українського народу – це період самостійницьких державно-національних злетів і спадів, у яких пошук нових шляхів побудови власної держави досяг найбільшої активності.

Перша світова війна 1914–1918 рр. призвела до розпаду Австро-Угорської та Російської імперій. Новий післявоєнний порядок одним з основоположних принципів визнавав право націй на самовизначення. Версальська система визнала утворення й незалежність нових національних держав в Європі. Після важких років війни, унаслідок політичних маневрів і планів, витворилася сприятлива можливість утворення національної держави й для українців.

Відомий український громадський діяч Андрій Чайковський визнавав, що "... ніякий українець не повинен забирати з собою в могилу того, що знає, що він не пережив, а що може бути загальний інтерес, хоч би із малої закутини нашої землі, але має бути одна вимога: об'єктивність і совісність у представленні справи – лише така хроніка може бути вірною світлою всього, що тоді діялось, доброго чи злого"¹. Тому осмислення подій, явищ і процесів, які мали доленосне значення для розвитку української нації, її самоутвердження, – це один з пріоритетних напрямів наукових досліджень.

Національно-визвольний рух на західноукраїнських землях активізували, безумовно, Лютнева й Жовтнева революції в Росії, утворення Центральної Ради та проголошення Української Народної Республіки. З перших днів української національно-демократичної революції творча енергія свідомого українства спрямовувалася в руслі практичного творення нового життя. Провідні українські діячі освіти, науки, культури вважали за необхідне невідкладно домагатися реалізації природного права українського народу на національну освіту. Перший і Другий Всеукраїнські учительські з'їзди (у квітні та серпні 1917 р.) визначили головні засади перетворень у системі освіти – принципи, які лягли в основу офіційної концепції розбудови національної освіти в Україні.

У заяві делегації Центральної Ради Тимчасовому урядові й Виконавчому Комітетові Рад від 28 травня 1917 р. містилася вимога перенести визначену урядом українізацію початкової школи і на середню, і на вищу школу як щодо мови, так і стосовно предметів викладання. У свідомості політично активної української людності вже давно утвердилося розуміння того, що укорінена протягом віків денационалізація українського народу гальмує поступ нації на шляху державотворення, розвиток її духовних сил, перешкоджає консолідації українського суспільства. Український політичний провід в Австро-Угорщині рахувався з двома факторами: існуванням УНР, діячі якої були в приязних відносинах з династією Габсбургів, з одного боку, з

іншого, – “галицькі українці знали, що фактичну владу у краю мала польсько-німецька верхівка, яка не допустить до реалізації державницьких змагань українців добровільно”².

Вирішальну роль у творенні модерної української нації в Галичині відіграла Листопада 1918 року національно-демократична революція. Дослідження її найхарактерніших властивостей вимагає не лише теоретичного, але й практичного осмислення, що покликане переглянути суспільно-політичний рух на західноукраїнських землях. Пізнання й аналіз найважливіших етапів суспільного руху й активності населення Західної України покликані висвітлювати визначну національно-культурну роль Галичини в державотворчих процесах українського суспільства.

Національно-визвольні змагання на західноукраїнських землях привели до виникнення Західно-Української Народної Республіки – незалежної демократичної держави в центрі Південно-Східної Європи. З перших днів існування ЗУНР нова влада намагалася відкрити широкі можливості для розвитку національно-культурного життя, демократичних громадсько-політичних ініціатив. Більшість населення (особливо інтелігенція) щиро сприйняла ідеї народної революції, найвагомішою складовою якої був процес національного відродження.

Безперечно, одним із значущих чинників національно-культурного відродження була освітня політика. Які ж проблеми стояли перед цією важливою сферою життєдіяльності суспільства?

Як відомо, перешкодою розвитку українського шкільництва в Західній Україні за часів австро-угорської адміністрації була нечисленність українських закладів освіти. Так, на початку 1918 р. у Галичині діяло всього 3 українські державні гімназії, декілька приватних, не існувало жодної української реальної гімназії, учительської семінарії, ремісничої чи господарської школи³. Актуальною проблемою українського освітнього процесу була кадрова забезпеченість закладів освіти. Тому існуюча система шкільної та гімназійної освіти в першу чергу вимагала від уряду ЗУНР демократизації та українізації.

Із проголошенням ЗУНР створилися умови для національного та освітньо-культурного самовираження українського населення. Ці обставини зумовили значне зростання національно-культурної свідомості українців. Важливо відзначити, що помітний вплив на пошкваллення українізаційних освітніх процесів на західноукраїнських землях мала освітня політика, яка проводилася на Наддніпрянській Україні. Оцінюючи результати реформування освіти на національних засадах – як Центральною Радою, так і наступними режимами – слід відзначити, що українське національне й державне відродження, за визначенням відомого історика й громадського діяча Д.Дорошенка, настало й “почало розвиватися так швидко, що далеко випередило нормальний процес розвитку української мови та її поширення серед усіх верств суспільства”⁴. Тож, здійснюючи національне реформування освіти, влада повинна була враховувати всі обставини, щоб уникнути соціально-політичного напруження в суспільстві.

Показовим є той факт, що до початку нового навчального року в 1917 р. в Україні було відкрито 53 українські середні школи, які існували на громадські або приватні кошти, що свідчило про свідоме ставлення значної частини українського суспільства до створення національної школи, про розуміння її ролі в національно-культурному, отже, і державному відродженні⁵.

Подібні процеси відбувалися і в Західній Україні 29 грудня 1918 р. у Коломиї відбувся з’їзд делегатів українського народного учительства Коломийського, Снятинського, Городенківського, Товмацького, Надвірнянського, Печеніжинського, Косівського, Заліщицького та Яворівського повітів. Перед розглядом порядку денного делегати ухвалили таку резолюцію: “Українське народне учительство зібране на з’їзді в Коломиї дня 29 грудня 1918. р. іменем цілого народного учительства краю жадає прилучення цілої Західно-Української Народної Республіки до Наддніпрянської України без всяких застережень”⁶. Порядок денний включав такі питання:

1. Справа рідної школи.
2. Станові відносини.
3. Шкільні підручники.

Після обговорення двох перших питань (третє перенесено на наступний з’їзд) було ухвалено резолюції, відображені в Законі про шкільництво (13 лютого 1919 р.).

Закликаючи об'єднати зусилля вчителів Галичини й Наддніпрянської України, видатний педагог Софія Русова стверджувала, що “лише культурна робота, використання серед широких мас населення гасел моральної свідомості і гуманізму, зможе перемогти ту страшну анархію, в котрій опинився український народ”⁷. Саме тому одним із найважливіших завдань державних структур залишалося реформування існуючої системи освіти. Спочатку спеціальним законом у лютому 1919 р. було націоналізовано українські приватні гімназії в Чорткові, Яворові, Долині, Городенці, Рогатині та Копичинцях, а також учительські жіночі семінарії в Тернополі, Львові та Коломиї. Згідно з розпорядженням Державного секретаріату, передбачалося замість обов'язкового вивчення польської та німецької мов запровадити навчання української; публічні школи оголошувалися державними, а вчителі – державними службовцями. У той самий час особлива увага приділялася вивченню географії й історії України⁸.

Реформування системи освіти в законі України підсумував з'їзд учителів середніх шкіл, що відбувся 21–23 березня в Станиславові. У резолюції з'їзду зазначалося, що “школа має бути національною і має не тільки приготувати до студій на університеті, а до життя і праці. Вона має бути вільна від всяких односторонніх впливів держави, Церкви, політичних партій і суспільних клас...”⁹

Проведення реформи народної освіти в Західній Україні стало можливим за активною участю та діяльністю таких відомих діячів, як Агенор Артимович, міністр освіти і релігії в уряді ЗУНР; Антін Крушельницький, який у 1919 р. займав посаду міністра освіти УНР; Августин Домбровський – член виконкому народного учительства, а із червня 1919 р. у Кам'янці-Подільському – голова комітету для реформи українського шкільництва при Міністерстві народної освіти України; Василь Витвицький – комісар народного шкільництва на повіті Коломия, Снятин, Городенка та Печеніжин – у 1918–1919 рр., а також багато інших представників української інтелігенції.

Започатковані реформи системи освіти докорінно змінили громадську позицію педагогів Західної України. Уже протягом 1919 року функціонувало 20 українських гімназій, 3 реальні школи та 7 учительських семінарій. Особливу увагу Державний секретаріат освіти і віровизнання звертав на забезпечення нормального функціонування навчальних закладів, охоплення молоді навчанням у народних, середніх і фахових школах, полегшення матеріального становища педагогів.

Поряд із безумовними досягненнями української освіти слід зазначити, що найбільшою проблемою була короткотривалість проведених реформ, зумовлена політичною нестабільністю і втратою завоювань Листопадової революції 1918 року. Однак кроки, зроблені в освітній сфері на західноукраїнських землях у час територіального існування ЗУНР, стали важливим надбанням на шляху національно-культурного розвитку української нації. Хоча ці масштабні плани національного реформування освіти не були реалізовані повною мірою, реальним в історії цього періоду залишилось одне: розвиток освіти на всіх її рівнях відбувався на засадах надання їй українознавчого змісту, національних інтересів і відродження української духовності, а найбільшою заслугою стало усвідомлення українцями необхідності етнодержавотворення. Саме на цьому фундаменті й розвивалася ідея української державності, утілена в нових політичних умовах, а однією з найважливіших її складових до сьогодні залишається державна освітня політика.

1. Чайковський А. Чорні рядки. Спогади комісара ЗУНР / А. Чайковський // Дзвін. – 1990. – № 6. – С. 43.
2. Яровий В. І. Історія західних і східних слов'ян у XX столітті / В. І. Яровий. – К., 1996. – С. 61.
3. Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.) / Б. М. Ступарик. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 115.
4. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923 рр. : у 2 т. / Д. Дорошенко. Т. 2 : Українська Гетьманська Держава 1918 року. – Ужгород, 1930. – С. 339.
5. Вільна українська школа. – 1917. – № 2. – С. 115.
6. З'їзд українського народного вчителства у Коломиї // Покутський вісник. – 1919. – 2 січ.
7. Русова С. До культурного об'єднання з Галичиною / С. Русова // Республіка. – 1919. – 20 квіт.
8. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1995. – С. 99.

⁹. Відозва до всіх українських організацій народного вчителства бувшої Зах(ідно)Укр(аїнської) Республіки // Покутський вісник. – 1919. – 12 січ.

В статтє исслєдуєтєя національное возрождење в образовательной сфєре в период существованія ЗУНР. Автор характеризуєт политику правительства ЗУНР в сфєре образования и влияния на нее событий в Надднєпрянской Украинє.

Ключевые слова: національное возрождење, образование, образовательная политика, народное учительство, шкільництво.

This paper examines the national revival in education during the period of ZUNR. The author tries to describe the educational policy of the ZUNR government and the influence of the events the Over-Dnieper Ukraine.

Keywords: national revival, education, educational policy, national Magisterium, schooling.

УДК 94 (477.83)

Ігор АНТОНЮК, Андрій МИКИТИН

АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ – ПОВІТОВИЙ КОМІСАР ЗУНР НА САМБІРЩИНІ

У статті на базі джерел та історичної літератури висвітлено біографію письменника й громадсько-політичного діяча Андрія Чайковського як повітового комісара на Самбірщині часів ЗУНР. Розглянуто основні заходи А.Чайковського щодо ефективнішої праці нової адміністрації, збереження громадського порядку та допомоги військам УГА.

Ключові слова: Андрій Чайковський, повітовий комісар, Самбірщина, ЗУНР.

“Руководився не бюрократичними приписами,
лише вїтївським розумом і хлопською
практикою стїлькилтнього адвоката”
А.Чайковський “Чорні рядки”

Українська історія багата відомими та маловідомими іменами: одних ми знаємо як літературів, інших – як політичних діячів чи науковців.

У наукових працях при висвітленні постаті Андрія Яковича Чайковського переважно звертається увага на літературну¹ та громадську діяльність², на відміну від участі його в політичному житті. Тільки у працях О.Сендляр, Б.Якимовича та Р.Федака показано політичну діяльність А.Чайковського, уперше розглянуто його постать як повітового комісара Самбірщини часів ЗУНР³. Крім цього, в українській історіографії відсутнє конкретне дослідження Самбірського повіту за часів визвольних змагань західних українців.

Джерельна база статті досить вузька. Основним джерелом нашого дослідження є спогади самого А.Чайковського про події з 1 листопада 1918 до 13 квітня 1919 рр., відомі під назвою “Чорні рядки”⁴. Ці спогади є досить інформативні та вичерпні, проте, як зазначає сам автор, не завжди точні, оскільки не може “напевно оперувати назвиськами і певними календарними датами, бо я не мав часу вести хронічки день по днєві”⁵. Не потрібно також забувати про публіцистичні твори й епістолярії А.Чайковського, написані в період його перебування на посаді повітового комісара⁶.

Метою статті є дослідження діяльності Андрія Чайковського на посаді повітового комісара на Самбірщині часу ЗУНР.

Андрій Якович Чайковський народився 15 травня 1857 р. у родині дрібного урядника в м. Самбір. Рано осиротівши, виховувався родичами й бабусею в с. Гординя (біля Самбора),